

Animistička simbolika transa u sibirskom šamanizmu

Autorica u članku istražuje animizam i animistički sustav kod raznih naroda sibirskoga šamanizma na osnovi kulturološke analize. Analizira se stanje šamanskoga transa, kao metoda useljavanja duhova u šamanovo tijelo, te podjela duše na više vrsta čovjekovih energetsko-psihičkih dijelova, posmrtno postojanje duše, šamansko putovanje u drugi svijet, vrste duhova zaštitinika te komunikacija s duhovima.

Ključne riječi: animizam, duša, duh, trans, šamanizam, kult predaka

UVOD

Šamanizam u užem smislu religiozna je pojava većinom vezana uz područje Sibira i središnje Azije. Kod različitih sibirskih naroda postoje različiti nazivi i termini za šamana: jakut. *oyun*, mong. *buga*, *boga*, burjat. *bo*, burjat. *udagan*-”šamanka”, turk. *kham*, altaj. *kam* (Eliade 2016: 45), samojed. *taraby*, ostjač. *tadyb*, tatar. *kham* i dr. Naziv “šaman” potječe od tursko-mongolskoga korijena *sam* (mong. *sam-orumoy*-”uzbuđen”) (Banzarov 1891: 35). Rusi su pojam *saman* preuzeli od Tunguza Enisejskoga i Irkutskoga okruga. Navedeni se termin prvi put spominje u 17. st. u pričama ruskoga protosvećenika Avvakuma (Eliade 2015: 45). Osnovna uloga šamana u sibirskom šamanizmu odnosi se na liječenje bolesnika, tj. borbu protiv zlih duhova, koji ljudima donose bolesti i nesreću (Zelenin 1936: 354). U svojem djelu *Crna vjera ili šamanizam Mongola*, burjatski istraživač D. Banzarov zamjećuje: “Kod svih naroda postojali su ljudi, koji se razlikuju od ostalih maštovitošću, a posebno svojom težnjom k mističnom i čudesnom, koji su bili obdareni bogatom maštom i skrivenim znanjima o prirodi” (Banzarov 1891: 26). Glavni razlog za šamanovu prisutnost pri liječenju bolesnika bila je

vjera u postojanje mnogobrojnih ljudskih “duša”, od kojih je neka od njih mogla privremeno napustiti ljudsko tijelo. Šaman je bio dužan uspostaviti poredak, natrag vratiti čovjeku dušu i ostaviti duhovima nešto u zamjenu (Kenin-Lopsan 1987: 26–27). Šamani su svoju snagu pripisivali duhovima, koji bi igrali ulogu zaštitnika i intuitivno su osjećali da sila duha zaštitnika povećava njihovu fizičku energiju i daruje otpornost na bolesti te ih štiti od štetnih energija, darujući im unutarnju snagu i samopouzdanje (Gergenov 2011: 95). Po vjerovanju šamanizma, šamanova duša može napustiti tijelo po vlastitoj volji za vrijeme obreda i putovati Kozmosom. Zbog toga uvijek postoji opasnost da se ne vrati natrag u tijelo, te u tu svrhu služe duhovi zaštitnici, koji bi intervenirali u slučaju opasnosti (Aleksiev i Krubezi 2012: 21). Vidjeti duhove pokojnika u snu ili na javi predstavlja završni znak šamanskoga priziva, spontanoga ili svjesnoga. Stupiti u odnos s dušama mrtvih znači u određenom smislu *i sam biti mrtvim*. Šaman mora “umrijeti” da bi imao mogućnost susresti se s dušama umrlih i dobiti od njih vodstvo, jer je mrtvima sve dostupno. U etnografskoj literaturi duhovi mogu biti osobni duhovi pomoćnici (fran. *esprits familiers*) ili duhovi zaštitnici (fran. *esprits gardiens*). Osobni duhovi pomoćnici imaju manjeg utjecaja od moćnijih duhova zaštitnika (Eliade 2015: 104–106). U svim religijama prisutan je slučaj da se magija dopunjava animizmom i obrnuto. U konačnici, magija je prerasla u predodžbe o tome da čovjek može imati utjecaj na nadnaravna bića duhovne prirode (Mihajlov 1987: 50–51).

Burjatski šamanizam

Burjati su tursko-mongolski narod (burjat. *burjaad*) koji živi u Republici Burjatiji i Zabajkalskom kraju. Većinom vjeruju u tibeto-mongolski budistički lamaizam, a uz ostatke šamanizma nekolicina je prihvatila pravoslavlje (Tiškov, Žuravskiy i Kazmina 2008: 117). Šaman muški (burjat. *boo*) i ženski (burjat. *utgan*) osoba je koja izvodi obrede vezane uz bolesti, rođenje, smrt te ostale životne događaje, vršeći ulogu posrednika između svjetova duhova i ljudi (Hangalov 2004a: 298). Osnovnim elementom svjetonazora u burjatskom šamanizmu javlja se pojam “životne supstancije” ili “životnoga načela”. Prema tradicionalnom vjerovanju Burjata, čovjekovo rođenje ovisi o životnoj sili (burjat. *hulde, sulde*) (Galdanova 1987: 43). *Sulde* se nalazi u glavi i nakon smrti postaje genij zaštitnik svojega roda

i plemena. Modifikacijom *sulde* javlja se psihička energija *hii morin* – “krilati konj”, “konj vjetar”. U slučaju bolesti ili nesreće postojala je izreka: “*hii morin dooshoo hara*” ili “*hii morin dooshoo helteegee*” – “konj vjetar je posustao”. Duša *amin* (“duša disanje”) označava disanje, ali u isto vrijeme i život (ibid.: 49–52). Čovjekova osobna psihička snaga (burjat. *hii morin* – “konj vjetar”) nalazi se u grudima. Velika snaga *hii morin* omogućava čovjeku jasne misli i mogućnost da vidi bilo koju vrstu obmane. *Hii morin* daje šamanima moć da obavljaju sve zadatke lako i slobodno (Gergenov 2011: 105). Burjati su vjerovali da postoji i duša dvojnjak (burjat. *syunesin*), koja može napustiti tijelo tijekom sna ili izletjeti u slučaju velikoga straha (Aleksiev 1992: 72). Postoji izraz “duša je od straha napustila tijelo” (Gergenov 2011: 95). Prozračni dvojnjak *sunesen* slični tijelu (burjat. *beye*) i vrlo je suptilne materije. Čovjek kojemu nedostaje *sunesen* postaje snuđen, uspavan i ravnodušan prema svemu (burjat. *hunene huder ugee boloo* – “koji je ostao bez duše sjenke”). Postojalo je vjerovanje da *sunesen* nakon smrti poprima posmrtnu formu u vidu duha (burjat. *bolhodoy*) i odlazi u svijet duhova (Hangalov 2004b: 35). Običan čovjek ne može vidjeti duha *bolhodoy*, koji je dostupan samo vido-vitim ljudima, uključujući šamane, a također ga mogu vidjeti i psi (Galdanova 1987: 53). Burjati vjeruju da svaki čovjek ima svojega vlastitoga duha zaštitnika (burjat. *zayashi*) koji se o njemu skrbi. Prilikom rođenja čovjeku se daju tri duše (burjat. *hun garban hunhete* – “čovjek s tri duše”). Prva je dobra duša (burjat. *hayn hunehen* – *zayashi*), druga je srednja duša (burjat. *dunda hunehen*), koja za vrijeme sna napušta tijelo i putuje okolo. Ako ju ulove zli duhovi, čovjek može oboljeti ili umrijeti. Treća duša (burjat. *mu hunehen*) nikad ne napušta tijelo te ostaje s njim i nakon smrti. Nakon smrti dobra duša *zayashi* odlazi na nebo, a druga, srednja duša u obliku duha putuje uokolo, dok treća, loša duša nakon što tijelo propadne, postaje vjhor (burjat. *hi-huy*) (Hangalov 2004b: 30–31). Šamani na svakom obredu useljavaju u sebe jednoga ili nekoliko duhova (burjat. *ongon*) te na taj način objašnjavaju neobično stanje ekstaze (burjat. *ongo orruullha* – “pustiti u sebe duha *ongona*”) (Zelenin 1936: 366). Šamanska ekstaza predstavlja jedan od snažnih izraza religiozne emocionalnosti. Kod Burjata nisu svi šamani mogli ući u trans (burjat. *ongo orruullha*), već samo u posebnim slučajevima u svrhu liječenja bolesnika ili dobivanja informacije od duhova. Šamanska ekstaza (burjat. *ongo orruullha*, *ongo oroo* – “pustiti u sebe duha *ongona*”) ili trans (burjat. *ongo*, *ongonoho*, *ongotoho*) posebno je uzbuđujuće stanje koje nije samo psihička pojava, nego i važan dio rituala (Mihajlov 1987: 62). *Ontogoho* znači “ući u uzbuđenje”, to

je vrsta duhovne psihoze, stanje neizdržive želje za plesom, pjevanjem i molitvom duhovima (Manžigeev 1978: 64). Termin *ongon* znači: 1) “svet”, 2) “duh, genij, idol”. Termin potječe od mongolskoga korijena *on(god)*, što znači “prvoosnova”, “prvobitno načelo”, “početak”, “prvobitna suština”, “predak”. Pojam je bio povezan s religiozno-mističnim predodžbama Mongola i u početku je označavao totemnu životinju (Mihajlov 1980: 238). Prema T. M. Mihajlovu, ekstaza se može javiti bez ikakvoga šamanova truda i ponekad protiv njegove volje (Mihajlov 1987: 63). Kod Burjata u tradicionalnim vjerovanjima vrlo je važan kult predaka i šamansko nasljeđe, tj. gen (burjat. *udha, udha uzuur*) (Gergenov 2011: 17–18). Vjerovanje Burjata u zagrobni svijet odražava vjeru u besmrtnost. Smrt se nije priznavala u doslovnom smislu, smatrali su je prijelaskom iz jednoga svijeta u drugi, gdje je život ili postojanje bilo vječno (Galdanova 1987: 56). Umrli šamani zahvaljujući svojem šamanskomu korijenu ili porijeklu (burjat. *utkha*) postaju duhovima (burjat. *zayan*) (Hangalov 2004a: 396). Šamanski korijen ili naslijeđe (burjat. *utkha*) predavalo se s koljena na koljeno. Zato šamani nakon smrti “traže svoju krv” (burjat. *ug damzhikha, shuhaa bederhe*), rođake iz koljena na koljeno. Ako potomak šamana kojega posjećuje duh pretka ima šamanski dar, obolio bi jer mu duhovi predaka “ne daju pokoja” (burjat. *ongodiin daarina*) (Galdanova 1987: 66). Zagroban život predstavljen je zemaljskim životom. Prema mišljenju animista čovjek nije samo umirao, nego se preseljavao u drugi svijet (burjat. *munheroo* – “prešao u vječnost”, *esegedee oshoo* – “otišao k praocima”) (Mihajlov 1987: 40–41).

Tuvinski šamanizam

Tuvinci su turkijski narod (tuv. *tyva, tyva-kizhi, soyot, uryakhan, tuga*) koji živi u Republici Tuvi, Mongoliji i Kini. Većina Tuvinaca vjeruje u budistički lamaiizam, zajedno sa šamanizmom i kultovima prirode (Tiškov, Žuravskiy i Kazmina 2008: 98). Šamanizam se smatra nasljednim te su šamani prebolijevali šamansku bolest (tuv. *albystar*) (Vajnštejn 1961: 176). Osnovna forma šamanova odnosa s duhovima u vidu različitih molitava i rituala naziva se na ruskom “*kamlanie*” (turk. *kam*, tuv. *kham* – “šaman”) (Potapov 1969: 348). Tuvinci su imali religiozna vjerovanja zasnovana na animizmu i kultu prirode. Šamani su priznavali postojanje neke životne sile ili energije, koja je održavala čovjeka na životu. Takva sila smatrala se dušom (tuv. *tyn* – “disanje”, *sagysb* – “um, misao”). U tuvinskom

jeziku postoji još nekoliko termina koji označavaju različite forme energije (tuv. *kut*) (Aleksiev 1992: 67). Smatralo se da je sva priroda naseljena duhovima (tuv. *persu*) (Kenin-Lobsan 2009: 48). Svaki šaman ima vlastite duhove pomoćnike (tuv. *eerenner*) (Kenin-Lobsan 2008: 118). Ljudska duša (tuv. *kizhi sunezinnig* – “čovjek koji ima svoju dušu”) i čovjekovo tijelo predstavljaju cjelinu. Ako duša napusti tijelo, osoba obolijeva ili umire. Posebno mjesto imala je duša šamana (tuv. *kham kizhinnin sunezini*). Šamanova duša može se nalaziti svugdje. Tuvinci su poštovali šamane i odnosili se prema njima sa strahopoštovanjem. Ako bi šamanova duša doživjela uvredu, donijela bi veliku nesreću i zlo, a ponekad čak i smrt onomu tko ju je povrijedio (Kenin-Lobsan 2009: 301–304). Šamanska životna sila kao i kod Burjata, također se predstavlja u obliku prijenosnoga konja (tuv. *hol'ge*) (Potapov 1969: 348). Šaman je bio prijatelj sa svojim *hol'ge*, koji ga je štitio od zlih duhova. Ako se ne bi za njega skrbio, ovaj bi ga “zbacio” te bi šaman obolijevao i izgubio svoju snagu (Kenin-Lobsan 2009: 352). Sudbina tuvinskih šamana nakon smrti razlikovala se od sudbine običnih smrtnika. Smatralo se da duh umrloga šamana (tuv. *syuneziny*) ostaje na zemlji, u blizini mjesta sahrane, te bi se kasnije s vremenom uselio u određenoga rođaka, koji bi naslijedio šamanski dar (Aleksiev 1992: 68). To određuje iskusni šaman i izrađuje za budućeg šamana glavi *eren* (tuv. *kam eren*), predmet koji simbolički predstavlja formu duše (tuv. *syur-syunazin*) umrloga šamana pretka (Potapov 1991: 58). Smatralo se da veliki šamani i nisu do kraja umirali (Aleksiev 1992: 62). S obzirom na to da se šaman nalazio pod pokroviteljstvom duhova, njegova duša nakon smrti može ostati u srednjem svijetu i družiti se sa skupinom duhova ili se prema tradiciji useliti u novoga šamana nasljednika. Jednom riječju, šamanova duša kako joj je dozvoljeno po statusu duha, nakon smrti radi što želi i odlazi kamo želi (Burykin i Solovar 2010: 129).

Šamanizam Evenka

Evenki, Tunguzi (evenk. *evenkil*) prvobitni su stanovnici sjevera, koji također žive u Kini i Mongoliji. Većina vjernika su pravoslavci, uz ostatke šamanizma (Tiškov, Žuravskiy i Kazmina 2008: 120). Neziv *evenk*, *even* ili *orochen* potječu od naziva *oron* – “jelen”, *ile* – “čovjek”, itd. U 19./20. st. Bili su poznati kao Tunguzi (centr. azij. *dun-khu*, mong. *tung* – “šumski” ili jakut. *tong us* – “ljudi

sa smrznutim usnama”) (Sokolova 2001: 219). Prema vjerovanjuma Evenka, sva živa bića imaju dušu (evenk. *omi*). Neživi predmeti također se smatraju živima, jer imaju silu koja ih pokreće (evenk. *musun, muhun*). *Musun* mnogih predmeta mogla je izliječiti čovjeka ili mu donijeti sreću u život (Varlamova 2004: 59). Životinje također imaju dušu *omi* (evenk. *omichil*) (ibid.: 65). Svaka planina, stijena i brdo imaju svojega duha vlasnika (tung. *edzeni*), pod čijim su vlasništvom bile ptice i sve životinje toga okruga (tung. *bua edzheni*). Na jezicima tungusko-mandžurskih naroda predodžbe o duši našle su odraz u različitim terminima, koji su vezani uz rođenje, život i posmrtni period. Najrašireniji je pojam “čovjekova duša” (tung. *omi, ege, han’a* i dr). Osim toga u značenju “duša” ili “stanje duše tijekom života ili nakon smrti” postoje još i drugi pojmovi (even. *ikiri muranni*, evenk. *been, mayin* i dr). Novorođenčetova duša nazivala se *omi*, disanje se nazivalo *erin* (evenk. *erikse, eribe*), duša odrasloga čovjeka *hin’aan* (evenk. *han’an*), pokojnikovo tijelo *beyi, buni* (evenk. *beye, buniyi*) te duh zagrobnoga svijeta *buniken* (Starcev 2017: 166–168). Evenki vjeruju u mogućnost preseljenja ljudske *omi* u tijelo životinje. Također su vjerovali u duhove ljudi koji još nisu dospjeli u svijet mrtvih ili su općenito lišeni mogućnosti odlaska na drugo mjesto. Ostali bi na zemlji i postali lutajući duhovi, koji bi ljudima nanosili nesreću (Aleksseev 1992: 75). Funkcija je šamana zbog toga bio pravilan ispraćaj pokojnikove duše u svijet mrtvih (evenk. *henechin*) (Sokolova 2001: 224). Evenki su vjerovali da čovjek ima tri duše: 1) duša sjena (evenk. *hanyan*), koja se nalazila unutar tijela ili oko njega, 2) duša tijelo (evenk. *been*), koja obitava u ljudskom tijelu, 3) duša sudbina (evenk. *mayin*), koja opredjeljuje čovjekovu sudbinu (Varlamova 2004: 63). *Mayin* se predstavljala kao nevidljiva nit koja “ide od čovjekove glave u viši svijet” (evenk. *ulu buga*), direktno u ruke vrhovnomu božanstvu (Aleksseev 1992: 73–74). Disanje i život označavalo se terminima *ege, erge* od glagola *erii* – “disati”, i tu su dušu mogli uloviti zli duhovi (Starcev 2017: 171). Sve su tri duše potrebne čovjeku za kvalitetan život i predstavljaju tri sastavnice bez kojih život nije moguć, te zajedno sastavljaju jednu opću dušu (evenk. *omi*), kao kompletan sustav čovjeka. Mjesta gdje se nalazi *omi* bila su glava, srce, vene i arterije, pluća, ali je pritom mogla mijenjati položaj u tijelu (Varlamova 2004: 63). *Omi* je mogla napustiti tijelo svojega gospodara u vrijeme sna ili nesvjestice pa, ako bi dugo boravila izvan tijela, čovjek bi obolijevao ili napustio svijet (Aleksseev 1992: 73-74).

Hakaški šamanizam

Hakasi su turkijski narod koji je u 19. st. prihvatio kršćanstvo, ali je zadržao tradicionalna vjerovanja. Osobito su štovali kult predaka (hakaš. *tesy*) (Tiškov, Žuravskiy, Kazmina 2008: 102). Duhovima prirode i prirodnih pojava (hakaš. *eezy*) u molitvama se također obraćalo kao predcima (hakaš. *azalar*). Hakaški šamani (hakaš. *khamnar*) smatrani su izabranima od duhova (hakaš. *tos, tostup* – “osnova, suština”). Prema šamanskim predodžbama *tesy* su vječna nevidljiva bića (hakaš. *mogi nime*). Prenose se po naslijeđstvu (hakaš. *igriden inhchilengen, purungyadan pustangan Adam khannyn symyly polchan* – “od starine naslijeđeni”) (Butanaev 1996: 169–171). Dijelili su se na zračne, planinske, šumske, vodene i podzemne, te međusobno nisu svi bili istoga ranga po snazi (Burnakov 2006: 113). Šamanski *tesy* dijelili su se na čiste (hakaš. *aryg toster*) i nečiste (hakaš. *purtah toster*). Nakon što se šaman okruži duhovima *tesy*, prestaje biti običan čovjek (Butanaev 1996: 172–173). Hakaški *tesy* po svojem značenju odgovaraju mongolskim i burjatskim *ongonima*, tuvinskim *eerenima* i altajskim *tesy* (ibid.: 181). Hakasi su duhove planina također štovali kao pretke (hakaš. *agalaar* – “predci”) (Burnakov 2006: 37). U arhajskoj slici svijeta, duša se smatrala u isto vrijeme materijalnom i nematerijalnom kategorijom te se nalazila u raznim dijelovima čovjekova fizičkoga tijela, npr. u kostima. Kost je predstavljala genetsku vezu među pokoljenjima, pod smislom “rod” (ibid.: 100–101). Svaki čovjek ima životnu silu (hakaš. *khut*), koja mu omogućuje kretanje i obavljanje poslova, te vlastitoga duha zaštitnika (hakaš. *hagba*) koji ga štiti od nesreće (Butanaev 1996: 178). Hakasi su smatrali da je čovjek s jakim *hagba* po snazi blizak šamanu (hakaš. *ulug hagbalyg kizi kham chili korche* – “čovjek s jakim duhom zaštitnikom vidi poput šamana”, *hagbalyg kize kham chagyn kir polbincha* – “čovjeku s jakim *hagba* šaman ne može prići”). Hakasi također vjeruju da postoji neka vrsta aure (hakaš. *buyah*), energetskoga omotača oko tijela (hakaš. *buyagy pray kizinin par* – “svaki čvjek ima *buyag*”). Snaga *buyah* određuje se prema čovjekovoj čistoći misli. Čovjek s duhom zaštitnikom (hakaš. *hatyg huyah*) nije podložan zlim silama i njime se ne može manipulirati (Burnakov 2006: 108–109). Postoji još i duša, koja se poistovjećuje s ognjem u očima (hakaš. *iyula/chula*) (ibid.: 177). Pod tim bi nazivom šaman u svojim napjevima vraćao bolesniku dušu (hakaš. *khut*). *Khut* je duša živoga čovjeka, koja ako se ne vrati, nastupa smrt. Smrt je označavala prekid disanja (hakaš. *tyn*), tj. života (hakaš. *tyn uzuldu*, od glagola

tynys – “disati”). *Tyn* ima značenje “duša disanje” jer čovjek lišen *tyn* umire (hakaš. *tynny piribisken* – “odao je dušu”, *tynny uzil pargan* – “*tyn* se otkinula”, *tynny syhty* – “*tyn* je otišla”). Pojam čistoće *tyn* pripadao je kategoriji visoke duhovnosti, kao pojam “sveta duša” (hakaš. *aryg tyn*). *Tyn* je imala univerzalno svojstvo pridavanja života (hakaš. *khut*). U mitološkom svjetonazoru Hakasa *tyn* i *khut* često se predstavljaju kao međusobno dopunjujući pojmovi. Kada čovjek umire, njegova se duša u šamanskim napjevima naziva *sune* ili *surnu*. Nakon sahrane i opraštanja od pokojnika, duša koja je napustila ovaj svijet pretvara se u duha te dobiva naziv *uzut*. Po N. A. Baskakovu, duša *sune* imala je opće značenje duše čovjeka, živoga i mrtvoga. Prema Burnakovu, pojam *surnu* ili *sune* poistovjećuje se s *khut*, kao čovjekov dvojniki. Duša živoga čovjeka naziva se *khut* te se nakon smrti pretvara u duha *surnu* i posjećuje rođake. *Surnu* (hakaš. *surun*) posmrtno je stanje čovjeka koji još nije napustio ovaj svijet (ibid.: 101–106).

Altajski šamanizam

Altajci (altaj. *altay-kizbi*) turkijski su narod koji živi u Republici Altaj. Većina Altajaca je pravoslavna, ali mjestimice se sačuvao šamanizam s vjerom u duhove zaštitnike (altaj. *eezy*) i kultom predaka (Tiškov, Žuravskiy i Kazmina 2008: 103). Altajci su vjerovali u život nakon smrti. Pokojnikova duša pretvorila bi se u duha (altaj. *syune*) i izašla iz tijela u trenutku smrti. *Syune* je imala sposobnost čuti i vidjeti sve što se događa oko pokojnika te bi ostajala uz tijelo do sahrane. Ako bi se pokojnika uvrijedilo *syune* se mogla uvrijediti i kazniti krivca (Alekseev 1992: 65). Pokojnikov dvojniki (altaj. *suna*) u trenutku smrti poprima oblik prozirne pare (altaj. *sunazining uzudu*) te se kasnije pretvara u duha (altaj. *uzut*) (Potapov 1991: 31–32). O tome svjedoči i naziv duše umrloga šaman (tuv. *dzel salgun* – “lagani vjetrić”) (ibid.: 79). Dvojnici umrlih šamana ostajali su na zemlji, tj. u srednjem svijetu, a pokojni šaman mogao je postati duh zaštitnik novoga šamana (Burykin i Solovar 2010: 138). Šamanovi predci (altaj. *tos*) označavali se pretke koji su i sami bili šamani i nisu se smatrali običnim precima. Kod Altajaca šamani s krvnim nasljeđem zvali su se rodoslovni *kamy* (altaj. *utku kam*). *Tosy* umrlih šamana bili su u kategoriji zemaljskih duhova jer nakon smrti nisu odlazili u svijet mrtvih, nego bi ostajali na zemlji. Umrli predci dovodili su *kama* u stanje uzbuđenja pred ritualom. Trenutak pojave te sile nazivao se dolaskom sile *jalbik* (altaj. *jalbik*

jarar – “dolazak *jalbika*”). Zato se šaman za vrijeme rituala nazivao “onaj koji nosi u sebi *jalbi*” (altaj. *jalbilu*) (Potapov 1991: 66–69). Šamanski duhovi (altaj. *aru kormos*) slijećući na šamana na nevidljiv način obavijaju njegovo tijelo, sjede mu na glavi i vratu, stvarajući zaštitu (altaj. *kurchu*), na čelu s duhom šamanova pretka od kojega je šaman naslijedio svoj dar (Sagalaev 1992: 107). Šaman bi u transu govorio glasovima useljenih duhova (altaj. *uzy jalbu kam udulyym* – “šaman s ustima prepunim duhova”) (Potapov 1991: 51). U altajskom šamanizmu postoji više vrsta duša. Od početka rođenja znakom života bilo je disanje (altaj. *tyn*), sve do same smrti dok se ne prekine (altaj. *tyn uzaldi*). Termin *tyn* susreće se u pismenim turkijskim srednjovjekovnim zapisima u značenju “disanje” i uključen je u popis kao duša disanje (ibid.: 29–32). Termin *kut/khut* označava dvojnika živoga čovjeka, koji bi na samrti izlazio iz pokojnika kroz oči. Preko dvojnika (altaj. *khut*) šaman bi komunicirao s duhovima koji bi nakon šamanove smrti prelazili drugom šamanu. Putovanja u drugu sferu svemira u vrijeme obreda izvodila bi duša *jyula* šamana zajedno s duhovima pomoćnicima (altaj. *tustur*), koji bi ga štitili i pomagali mu orijentirati se na putu. Šamanova duša dvojnik (altaj. *jyula*) mogla je napustiti tijelo po vlastitoj volji u bilo koje vrijeme, ali obavezno u obrednu svrhu (ibid.: 42–50). Termin *syur* (arap. *surat*) u turkijskim jezicima znači “vanjski oblik” ili “forma”. *Syur* kao i *kut* nalazi se u čovjekovu tijelu i odvaja se samo po volji bogova (altaj. *ulgan-anam-jauchy*) (ibid.: 57–58).

Jakutski šamanizam

Jakuti (jakut. *sakha*) turkijski su narod koji živi u Republici Saha (Jakutija) te u Habarovskom i Krasnojarskom kraju, Irkutskoj i Magadanskoj oblasti. Većina Jakuta je prihvatila kršćanstvo, uz ostatke tragova šamanizma (Tiškov, Žuravskiy i Kazmina 2008: 96). Štovali su prirodu i vjerovali da svi predmeti i prirodne pojave imaju svoje duhove (jakut. *icchi* – “gospodar, vladar, zaštitnik”). To je bila posebna vrsta bića koja je boravila u određenim predmetima i pojavama, kao suština, sadržaj, unutarinja ili tajanstvena sila. Mitologizacija tih tajanstvenih sila rezultirala je formiranjem animističkih formi u obliku duhova zaštitnika (Tiškov i Češko 2012: 332). Jakuti su smatrali da duša pokojnoga šamana može postati duhom zaštitnikom (jakut. *emeget*) novoga šamana (Burykin i Solovar 2010: 138). Šaman bi tijekom transa useljavao u sebe svoje duhove zaštitnike

(Ksenofontov 1930: 94), uvjeren da se sva djela koja on vrši događaju zahvaljujući duhovima zaštitnicima (jakut. *emyagat', amagat'*) (Zelenin 1936: 366). Biti održan duhom (jakut. *kuturar*) znači da ne pjeva sam šaman nego duh koji se u njega uselio (Ksenofontov 1930: 112). Duh može biti duh pokojnika, ali i duh prirode, mitološka životinja, itd. Kod Jakuta, osim duhova zaštitnika (jakut. *emeget*), najčešće duša umrlih šamana, postojali su i duhovni pomoćnici (jakut. *kelen*), koji su bili razvrstani po vrstama bolesti koje su liječili (Burykin i Solovar 2010: 103). Duhovi se uglavnom predstavljaju u antropomorfnom obliku. Vidjeti duhove mogli su samo šamani i vidoviti ljudi (jakut. *kerbyeccho*) (Alekseev 1992: 115). Prema jakutskom šamanizmu, ljudska se duša sastoji od triju sastavnica: 1) zemaljska duša (jakut. *buor kut*), 2) majka duša (jakut. *iyye-kut*) i 3) zrak duša (jakut. *salgyn-kut*). Glavni je element *iyye-kut*, koji je osnova ne samo čovjeka, nego i svih živih bića. Tu su dušu darivala svijetla božanstva (jakut. *ayyi*) (Tiškov i Češko 2012: 320). Duhovi podzemnoga svijeta (jakut. *abaas*) daju šamanima duhove pomoćnike i razumnu dušu (jakut. *syur*), pomoću koje šaman obavlja svoja magijska putovanja (Ksenofontov 1930: 29). Pod pojmom *syur* smatrao se čovjekov unutarnji psihički svijet. *Syur* je besmrtna i nju ne mogu uhvatiti zli duhovi (Tiškov i Češko 2012: 339). Spominje se i treća sastavnica (jakut. *tyn* – “disanje”), koja ozačava disanje i život. Prestanak disanja neposredna je smrt (Alekseev i Krubezi 2012: 43). Duša *kut* koja bi napustila tijelo nazivala se *jyula* (Alekseev 1992: 64). Smatralo se da se duše ili energetske sastavnice (jakut. *tyyn, kut, sur*) poslije čovjekove smrti vraćaju svojim izvorima i nakon nekoga vremena ponovo rađaju na zemlju (jakut. *kuhu yure* – “povrat ljudske duše”) (Tiškov i Češko 2012: 302). U tradicionalnim vjerovanjima Jakuta duša tri dana nakon smrti putuje po mjestima gdje je čovjek živio. Takvo posmrtno putovanje pokojnikove duše naziva se “obilazak” (jakut. *keritii*). Nebeski šamani (jakut. *keket*) često koriste magijsku žestu “puhanja u tjeme” prilikom useljavanja duše (jakut. *kut-syur*). Taj način izaziva jaku hipnozu i dug hipnotički, iscjeljujući san. Prilikom šamanske bolesti za vrijeme rasijecanja tijela šaman se nalazi između sna i jave, što se u šamanskom folkloru opisuje kao privremena smrt. Za to vrijeme dušu budućega šamana duhovi odvođe u viši ili niži svijet, gdje prolazi obuku, a zatim se ponovno useljava u tijelo (Zaharova 2004: 259–260).

Zaključak

Kod starosjedilaca Sibira postoje slična vjerovanja o čovjeku i svijetu koji ga okružuje. Zagrobni je kult sibirskih naroda sačuvao mnoštvo općih tradicija i duhovnu svijest o čovjekovu rođenju i njegovu životu nakon smrti (Alekscev 1992: 213–214). U šamanskom se folkloru u potpunosti naziru animistička vjerovanja (Kenin-Lobsan 2009: 292). Prisutna je vjera u postojanje duše koja je besmrtna i ima slobodu, te nakon smrti nastavlja živjeti u obliku duha ili energetske sastavnice. Osim animističkih predodžaba o duši i duhovima, postoji i vjera u duhove zaštitnike, koji se useljavaju u šamana tijekom transa. Pri usporedbi vjerovanja sibirskih naroda duhovi zaštitnici najčešće su duhovi pokojnih šamana predaka (Alekscev 1992: 219). Šamanizam se uspio tisućljećima sačuvati i održati svoju tradiciju i kulturu, upravo zato što je blisko povezan s ljudskom psihom i prirodom (Kenin-Lobsan 2009: 299).

Literatura:

- ALEKSEEV, N. A. 1992. *Tradicionnye religioznye verovanija tjurkojazyčnyh narodov Sibiri*. Novosibirsk: Nauka.
- ALEKSEEV, A. i E. KRUBEZI. 2012. *Mir drevnih jakutov*. Jakutsk: Izdatel'sko-poligrafičeskij kompleks SVFU.
- BANZAROV, D. 1891. *Černaja vera ili šamanstvo u mongolov*. Sankt-Petersburg: Tipografija imperatorskoj akademiji nauk.
- BURYKIN, A. A. i V. N. SOLOVAR. 2010. *Issledovanija po etnografiji i fol'kloru narodov severo-zapadnoj Sibiri*. Hanty-Mansijsk: Tipografija "Pečatnoe delo".
- BURNAKOV, V. A. 2006. *Duhi srednego mira v tradicionnom mirovozzreniji Hakasov*. Novosibirsk: Izdatel'stvo Instituta arheologiji i etnografiji SO RAN.
- BUTANAEV, V. 1996. *Tradicionnaja kul'tura i byt hakasov*. Abakan: Hakasskoe knjižnoe izdatel'stvo.
- ELIADE, M. 2015. *Šamanizm i arhaičeskie tehniki ekstaza*. Moskva: Ladomir.
- GALDANOVA, G. R. 1987. *Dolamaistskie verovanija burjat*. Novosibirsk: Nauka.
- GERGENOV, M. N. 2011. *Šamanizm u burjat Predbajkal'ja (19.-20.vv)*. Ulan-Ude: Izdatel'stvo BGSŠA im V. R. Filippova.
- HANGALOV, M. N. 2004a. *Sobranie sočinenij. T. 1*. Ulan-Ude: Respublikanskaja Tipografija.

- HANGALOV, M. N. 2004b. *Sobranie sočinenij. T. 3.* Ulan-Ude: Respublikanskaja Tipografija.
- KENIN-LOBSAN, M. B. 1987. *Obrjadovaja praktika i fol'klor tuvinskogo šamanstva.* Novosibirsk: Nauka.
- KENIN-LOBSAN, M. B. 2008. *Dyhanie černogo neba.* Moskva: Veligor.
- KENIN-LOBSAN, M. B. 2009. *Tuvinskie šamany.* Moskva: OOO Iptz "Maska".
- KSENOFONTOV G. V. 1930. *Legendy i rasskazy o šamanah jakutov, burjat i tungusov.* Moskva: Izdatel'stvo Bezbožnik.
- MANŽIGEEV, I. A. 1978. *Burjatskie šamanističeskie i došamanističeskie terminy.* Moskva: Nauka.
- MIHAJLOV, T. M. 1987. *Burjatskiy šamanizm.* Novosibirsk: Nauka.
- MIHAJLOV, T. M. 1980. *Iz istoriji burjatskogo šamanizma.* Novosibirsk: Nauka.
- POTAPOV, L. P. 1991. *Altajskij šamanizm.* Leningrad: Nauka.
- POTAPOV, L. P. 1969. *Očerki narodnogo byta tvincev.* Moskva: Nauka.
- SAGALAEV, A. M. 1992. *Altaj v zerkale mifa.* Novosibirsk: Nauka.
- SOKOLOVA, Z. P. 2001. *Arktika-moj dom. Narody Severa zemlji. Kul'tura narodov Severa.* Moskva: Severnie prostory.
- STARCEV, A. F. 2017. *Etničeskie predstav'lenija Tunguso-Mančurov o prirode i obščestve.* Vladivostok: Dal'nauka.
- TIŠKOV, V. A., A. V. ŽURAVSKIY i O. E., KAZMINA. 2008. *Narody Rossiji. Atlas kul'tur i religiji.* Moskva: RAN.
- TIŠKOV, V. A. i S. V. ČEŠKO. 2012. *Jakuty. Saba.* Moskva: Nauka.
- VARLAMOVA, G. I. 2004. *Evenki.* Novosibirsk: Nauka.
- VAJNŠTEJN, S. I. 1961. *Tvincy-Todžincy.* Moskva: Izdatel'stvo vostočnoj literatury.
- ZAHAROVA, A. E. 2004. *Arhaičeskaja ritual'no-obrjadovaja simbolika naroda Saba.* Novosibirsk: Nauka.
- ZELENIN, D. K. 1936. *Kul't ongonov v Sibiri.* Moskva: Izdatel'stvo Akadeiji nauk SSSR.

Animistic Symbolism of Shamanic Trance in Siberian Shamanism

Author researches the concept of animism and animistic system of various Siberian shamanic people on the basis of cultural analysis. The state of shamanic trance is analyzed as a method of spirit possession or embodiment, together with the classification of the soul, as psycho-energetic parts, the post-mortem human state, as well as shamanic journey into the other world, types of guardian-spirits, including communication with them.

Keywords: animism, soul, spirit, shamanism, ancestor cult